

РОЗВИТОК ЗЕРНОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ**І. Крюкова, О. Чабаненко***Одеський державний аграрний університет*

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку зернового виробництва в Україні. Досліджено потенціал експорту та місце України на світовому ринку зерна. Проаналізовано основні показники виробництва і реалізації зерна на національному та обласному рівнях. Виявлено основні тенденції та проблемні аспекти розвитку вітчизняного зернового виробництва. Розглянуто загальні риси державної фінансової підтримки виробників зерна в Україні. Досліджено основні проблемні аспекти бухгалтерського обліку витрат на біологічні перетворення активів у зерновому виробництві.

Ключові слова: зернове виробництво, ринок зерна, зернова продукція, аграрні підприємства, державна підтримка, бухгалтерський облік, біологічні активи, облік витрат, обліково-аналітична підтримка.

Вступ. Зернове виробництво, традиційно, постає базисом аграрного сектору економіки України, який визначає не тільки стратегічні вектори розвитку сільського господарства, а й національної економіки в цілому. Зерно визначає стратегічний експортний потенціал України, формує засади забезпечення продовольчої безпеки нації та є одним з найбільш конкурентоспроможних видів вітчизняної продукції як на європейському, так

на світовому аграрному ринках. Аграрний сектор України сьогодні є одним з єдиних видів економічної діяльності, який демонструє стабільний економічний розвиток та позитивну тенденцію зростання показників прибутковості діяльності, які, в значній мірі визначаються результатами зернового виробництва. За даними Державної служби статистики України, загальна величина експорту продовольчих товарів з України у 2018р. в порівнянні з попереднім роком збільшилась на 5% та склала близько 18,6 млрд. дол. При цьому понад 57% всієї суми експортних надходжень забезпечили три види продукції агропромислового комплексу: соняшникова олія, кукурудза, пшениця [3]. Разом з тим, як відмічають експерти, Україна має значно більший потенціал зернового виробництва, реалізація якого вимагає обґрунтування комплексу організаційно-економічних заходів та відповідної обліково-аналітичної підтримки, розробка і імплементація яких неможлива без виявлення і об'єктивної оцінки сучасних реалій та тенденцій розвитку вітчизняного зернового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення розвитку та підвищення ефективності зернового виробництва та організації системи належного його обліково-аналітичного супроводженні присвячено значна кількість наукових праць відомих вчених та практиків, серед яких видатний вклад зробили: Андрійчук В.Г., Дем'яненко М.Я., Жук В.М., Кадацька А.М., Лузан Ю.Я., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Метелиця В.М., Месель-Веселяк В.Я., Огійчук М.Ф., Плаксієнко В.Я., Саблук П.Т., Сук Л.К., Юрчишин В.В. та ін. Разом з тим, виняткова важливість зернового виробництва для національної економіки та невикористані можливості нарощування внутрішнього потенціалу продуктивності і зовнішнього експортного потенціалу, зумовлюють необхідність продовження наукових досліджень у спектрі виявлення проблемних аспектів як організаційно-економічного, так і обліково-аналітичного характеру подальшого розвитку вітчизняного зернового виробництва.

Метою дослідження є виявлення основних економічних тенденцій та облікових аспектів розвитку зернового виробництва України в контексті ролі і місця вітчизняної зернової продукції на національному та світовому зерновому ринках.

Результати досліджень. Зернове виробництво – базовий сектор аграрної економіки України та національної економіки в цілому. Частка зернової продукції у структурі експорту України за останні роки становить близько 15% (6501,1 млн. дол. США) та має тенденцію до зростання [3]. У 2017р. обсяг виробництва зернових та зернобобових культур в Україні склав 61,9 млн. т., потенційні можливості виробництва оцінюються до 80-85 млн. т. [8]. Сьогодні на світовому ринку зерна провідні позиції лідерства з виробництва зернової продукції займають: Китай (19%), США (17%), Канада (15%), Індія (10%), Росія (5%), Бразилія (4%), Аргентина (3), Україна (2%) та за прогнозами експертів FAO. [5]. Ці країни і надалі, поставатимуть провідними учасниками світового зернового ринку. При цьому, за прогнозами експертів FAO, присутність України на світових ринках зерна буде зберігатись. Очікується, що питома вага

вітчизняного зерна пшениці у світовій торгівлі у 2027 р. становитиме майже 10%, зерна кукурудзи – до 14%, або відповідно, 19,4 та 21,8 млн. т [6]. Аналіз основних показників розвитку зернового господарства в Україні показав чітку тенденцію збільшення обсягів виробництва в цілому. У 2017р. в країні було вироблено близько 62 млн. т зерна (табл. 1). При цьому спостерігається тенденція скорочення обсягів виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм – їх частка становить 77,4% та нарощування питомої ваги фермерських господарств – виробників зернової продукції. За ряд останніх років спостерігається підвищення рівня інтенсифікації виробництва зерна у аграрних формуваннях та використання інноваційних технологій виробництва. Так, за даними Державної служби статистики України, рівень урожайності зернових культур у сільськогосподарських підприємствах на 20-23% вище, ніж в господарствах населення – близько 42ц/га. Нестабільними залишаються при цьому кінцеві показники ефективності виробництва зерна – рівень рентабельності виробництва у 2017р. знизився до 25%.

Таблиця 1. Основні показники виробництва зерна в Україні

Показники	Роки								2017 р. до 2000 р.,%
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	
Обсяг виробництва, тис.т	24459	38015	39271	63051	63859	60126	66088	61917	В2,5 рази
в т.ч. у с.-г підприємствах	19964	28790	29779	49659	49903	46506	52022	47905	В 2,4 рази
Частка с.-г. підприємств в обсязі виробництва, %	81,6	75,7	75,8	78,8	78,1	77,3	78,7	77,4	х
Посівна площа, тис га	13654	15005	15090	16210	14801	14739	14401	14624	107,1
в т.ч. у с.-г підприємствах	10914	11109	10778	11544	10507	10623	10398	10509	96,3
Урожайність, ц/га	19,4	26,0	26,9	39,9	43,7	41,1	46,1	42,5	В 2,2 рази
в т.ч. у с.-г підприємствах	18,3	25,9	27,6	43,0	47,5	43,8	50,0	45,6	В 2,5 рази
Рівень рентабельності виробництва зерна, %	64,8	3,1	13,9	2,4	25,7	42,6	37,8	25,0	х
Обсяги виробництва зерна в Одеській області, тис. т	1581	2669	2929	3671	3677	3489	4403	4265	В 2,7 раз
Частка Одеської області у загальному обсязі виробництва, %	6,5	7,0	7,5	5,7	5,8	5,8	6,7	6,9	х

Джерело: розраховано за даними [10]

Природно-кліматичні умови та специфіка ведення сільського господарства в Одеській області зумовили незначну її частку у виробництві зерна в країні – 6,9%. Традиційно, областями-лідерами у виробництві зерна в Україні постають: Полтавська, Вінницька, Дніпропетровська та Харківська області [10]. Проведені дослідження дозволили виявити перелік найбільш складних проблемних аспектів як на даному етапі розвитку аграрного виробництва в цілому, так і зернового господарства, зокрема,:

1) нерозв'язаність земельної реформи та невирішеність організаційно-правових і соціально-економічних завдань формування прозорого ринку сільськогосподарських угідь із обов'язком дієвим механізмом захисту майнових інтересів селян-власників земельних часток;

2) діючі реалії постійного здешевлення найважливішого компоненту ресурсного потенціалу аграрного виробництва – трудових ресурсів села;

3) низький рівень інноваційної активності бізнес-суб'єктів аграрної економіки та практично відсутня практика повного, своєчасного та достовірного обліку інноваційних трансформацій аграрної сфери;

4) нераціональна структура ресурсного потенціалу аграрного виробництва, висока ступінь зношеності матеріально-технічної бази;

5) традиційні обмеження фінансових ресурсів аграрних виробників, нелояльна до агровиробників національна фінансово-кредитна політика;

6) зміна структури виробництва та зміщення головних виробничих акцентів на розвиток галузі рослинництва (товарні види продукції за виключенням кормових культур);

7) систематичні та довгорічні порушення системи науково обґрунтованого землеробства, структури сівозмін, що призводить до градації земель та зменшення рівня гумусу у ґрунтах, практична відмова більшості аграрних формувань від виробництва кормових культур.

8) практичне усунення держави від регулювання процесів на аграрному ринку, недосконалий механізм державної підтримки доходів аграрних виробників та програм розвитку сільських територій;

9) недосконалість ринкової інфраструктури аграрного (в т.ч. й зернового) ринку, ціновий диктат та посередників та тенденції до формування олігопсонічного ринку сільськогосподарської продукції;

10) тенденції збільшення рівня концентрації капіталу та створення агрохолдингів, які в сукупності починають здійснювати значний вплив на формування аграрної політики та тенденцій розвитку вітчизняного зернового ринку;

11) застарілі концепції та підходи в агроменеджменті більшості бізнес-суб'єктів аграрної економіки, відсутність стратегічних орієнтирів розвитку.

Результати аналізу стану та тенденцій розвитку вітчизняного ринку зерна показали нестабільність його кон'юнктури. При цьому ринкове середовище формує виклики, не повною мірою адекватні тенденціям зміни обсягів виробництва зерна. В ринковій поведінці аграрних виробників зерна інтегруються інструменти та засоби реагування на виклики зовнішнього середовища з урахуванням характеристик внутрішнього середовища

підприємства, опосередковані в його економічному потенціалі, передусім, його комерційній та виробничій компонентах [2, с. 17]. Основою впровадження раціональної поведінки підприємства-товаровиробника на ринку зерна є створення та імплементація стійких конкурентних переваг. Управління виробництвом та реалізацією зернової продукції в значній мірі опосередковується результатами дії цінової кон'юнктури, що не завжди дозволяє виробникам досягати високих результатів діяльності. Цінова політика бізнес-суб'єкта на зерновому ринку, в свою чергу, визначається цілим комплексом факторів, які знаходяться в межах або поза межами площини виробництва. Так, цінова конкурентоспроможність зерна визначається, в першу чергу, якісними параметрами зернової продукції. Якість та безпека сільськогосподарської сировини є об'єктивним фактором успіху виробника на ринку. Суб'єктивними чинниками в сучасних реаліях постають саме умови конкуренції зернового ринку, недосконалість його інфраструктури та механізм дії посередників, які, здійснюючи вплив на цінову політику, визначають результати і виробництва і реалізації зерна (табл. 2).

Таблиця 2. Обсяги реалізації зерна аграрними підприємствами у співставленні з ціновою кон'юнктурою у 2017р.

Найменування продукції	Реалізовано		Середні ціни реалізації		Перероблено на своїх потужностях та передано для переробки на давальницьких засадах, тис. т
	грн./т	у % відповідно до попереднього періоду	грн./т	у % відповідно до попереднього періоду	
Зернові та зернобобові	38174,6	104,1	3771,6	110,5	1145,1
в т.ч. пшениця	16437,6	99,6	3814,7	116,0	465,4
кукурудза на зерно	16899,8	109,1	3668,9	103,9	351,0
ячмінь	3478,9	94,4	3634,2	120,9	211,4
жито	181,8	159,7	3106,4	105,3	19,8

Джерело: розраховано за даними [10]

Дослідження показали, що найбільш значимим фактором зміни кон'юнктури зернового ринку залишається фактор сезонності. При цьому, пікові значення ціни реалізації зерна досягаються у березні-червні календарного року. Це сприяє формуванню значних партій та збільшенню обсягів реалізації зернової продукції саме у даному періоді року та актуалізує проблему будівництва зернохосовищ та сучасних складських приміщень для довготривалого зберігання зерна. Сьогодні у рейтингу найбільших агрокомпаній України, які займаються вирощуванням, зберіганням та реалізацією зернових, бобових та масличних культур в Україні сьогодні перші позиції займають: Райз-Максимко (обсяг чистого річного доходу - 5068 млн. грн.), МХП «Зернопродукт» (3565 млн. грн.), Агрофірма «Світанок» (2803 млн. грн.), АПК-Інвест» (2590 млн. грн.), Енселко-Агро (2524 млн. грн.). Серед агропідприємств – оптової торгівлі зерновою продукцією позиції лідерства

займають: Нібулон (обсяг річного чистого доходу – 18849 млн. грн.), Елідон (16853 млн. грн.), ГПЗКУ (10347 млн. грн.), Гленкор Грей Україна (9173 млн. грн.), Кофко Агри Ресорсиз Україна (6742 млн. грн.) [12]. Разом з тим, як свідчать дані експертів-аналітиків, сучасні тенденції у аграрному секторі, зокрема, у зерновому виробництві Україні не в повній мірі відповідають світовим тенденціям. Так, за даними досліджень світової компанії KPMG, серед основних конкурентних переваг агрокомпанії-лідери світового аграрного ринку визначають наступні: доступ до експортних ринків, доступ та можливість фінансування, репутація країни та державна підтримка. З чотирьох ключових факторів конкурентоздатності національної економіки три останні фактори розвитку вітчизняного аграрного сектору залишаються у зоні ризику. Серед основних тенденцій розвитку зернового виробництва України на найближчу перспективу зарубіжні експерти називають:

- 1) неврегульованість питань ринку земель сільськогосподарського призначення та відсутність організованого і прозорого ринку сільгоспугідь;
- 2) нестабільність економічної ситуація в країні та високу ступінь політичних ризиків;
- 3) торгові війни та волатильність на світовому зерновому ринку;
- 4) проблеми достатнього рівня забезпеченості професійним персоналом аграрного виробництва та сільських територій;
- 5) активізацію використання інноваційних технологій виробництва агропродукції;
- 6) об'єктивну необхідність розробки довгострокових стратегій розвитку та впровадження технологій управління ризиками, без яких неможливий сучасний агроменеджмент.

Як відмічають провідні вчені-аграрники України, для забезпечення ефективної системи управління сільськогосподарським виробництвом, зокрема, зерновим господарством сьогодні вкрай потребують остаточного вирішення питання щодо прав власності на земельні ділянки, питання підвищення цінності земель сільськогосподарського призначення, подальший розвиток екологізації аграрного виробництва [7]. Проблемним на даному етапі розвитку вітчизняного зернового виробництва залишається й питання державної фінансової підтримки агровиробників. За останні роки обсяги державної фінансової підтримки визначаються тенденціями скорочення (в порівнянні з періодом 2004-2013р.) та значної диференціації (скорочення) переліку виробників – реципієнтів державної допомоги. Так, діючими програмами державної підтримки агровиробництва в частині зернового господарства, залишаються: 1) часткова компенсація вартості насіння (для фермерських господарств і виробничих кооперативів) – до 80 тис. грн. в розрахунку на одне господарство; 2) програма компенсації витрат на будівництво підприємств із зберігання та переробки зерна (відшкодування 30% вартості будівництва об'єкта та обладнання); 3) часткова компенсація вартості вітчизняної сільськогосподарської техніки (до 25% у 2019р.); 4) компенсація вартості кредитів, залучених у національній валюті у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ (для фермерських господарств та сільськогосподарським виробничим кооперативам) [9]. Проблемою у

стратегічній перспективі постає й наявність значних відмінності, які існують між національною та міжнародною системами бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що значно звужує можливості залучення додаткових фінансових потоків у вітчизняний аграрний сектора та виходу на світові фондові і аграрні ринки.

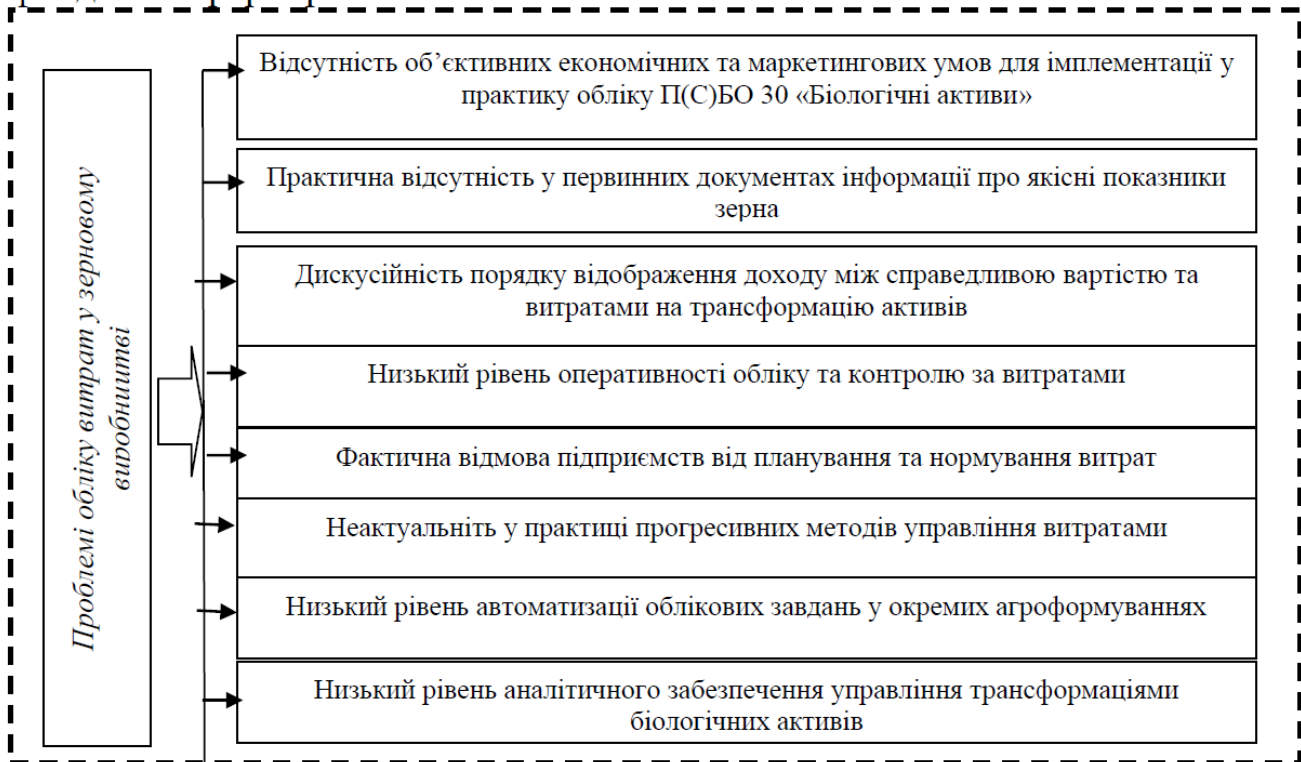

Рис. 1. Проблемні аспекти обліку витрат на біологічні перетворення активів у зерновому виробництві

Облікові аспекти виробництва зерна в Україні сьогодні характеризуються невизначеністю загальної методології визнання, оцінки біологічних активів, порядком застосування у практичній діяльності методик, інструментів і стандартів, які імplementовані у практику бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності зарубіжних країн. Бухгалтерський облік витрат на біологічні перетворення активів у зерновому виробництві має ґрунтуватись на таких принципах: 1) об'єктивність та повнота бухгалтерських документів; 2) необхідність визначення справедливої вартості активів; 3) врахування здатності біологічних активів до трансформаційних змін; 4) необхідність вимірювання якісних і кількісних змін в процесі трансформації біологічних активів; 5) ступінь зміни біологічного активу може бути визначена за різними параметрами: зрілості, розмірам тощо [4]. Основні проблемні аспекти бухгалтерського обліку витрат на біологічні перетворення активів у зерновому виробництві представлено на рис. 1. Основними нормативними актами, що визначають порядок обліку надходження і вибуття біологічних активів у зерновому виробництві, є П(С)БО 30 «Біологічні активи» та МСФЗ 41 «Сільське господарство» [6]. Сучасні аграрні формування, фактично ігноруючи П(С)БО 30 «Біологічні активи» та методику оцінки активів за справедливою вартістю, використовують на практиці П(С)БО 16 «Витрати» та калькують собівартість зернової продукції за плановою собівартістю, корегуючи її рівень

до фактичних витрат у кінці року [11, с. 74]. Нерозв'язаним досі залишається й питання повного аналітичного забезпечення процесу управління витратами у зерновому виробництві та формування комплексу звітності, яка буде достатньою для імплементації прогресивних у світі методів управління витратами [1, с. 42]. Актуальною проблемою сьогодення в системі обліково-аналітичної підтримки управління витратами постає організація дієвого контролю за витратами на біологічні перетворення та використання прогресивних методів управління витратами, що є основою забезпечення цінової конкурентоспроможності продукції процесів трансформації біологічних активів рослинництва.

Висновки. Проведені дослідження показали виняткову важливість розвитку зернового виробництва для національної економіки та формування її експортного потенціалу. Обсяги виробництва зерна в країні збільшуються, Україна є потужним учасником світового зернового ринку із реальним потенціалом здобуття статусу лідера на ньому. Разом з тим, сучасний розвиток вітчизняного зернового виробництва визначається низькою складних аспектів, основними з яких є: незавершеність земельної реформи, проблеми функціонування прозорої інфраструктури ринку зерна, повільність реагування агровиробників на цінові виклики зернового ринку, тенденції збільшення концентрації аграрного виробничого капіталу, слабкість стратегічної компоненти агроменеджменту більшості виробників, значні суперечення у національній та світовій практиці обліково-аналітичних процесів, які супроводжують виробництво сільськогосподарської продукції. Перспективами подальших наукових досліджень у такому контексті постають розробка стратегічних механізмів нарощування внутрішнього потенціалу виробництва зернової продукції та обґрунтування ефективної системи обліково-аналітичної підтримки агровиробництва з урахуванням реалій вітчизняної та міжнародної практики відображення господарських процесів у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко Н. Визначення справедливої вартості біологічних активів з урахування цін активного ринку: методичні та інформаційні аспекти. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 1. С. 40-45.
2. Долгих Я.В. Оцінка та аналіз ефективності зерна та зернобобових культур в Україні методом DEA. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 14-19.
3. Зовнішня торгівля товарами та послугами. 2017. стат зб. / Держ. служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ztutp2017.pdf.
4. Кадацька А.М. Готова продукція рослинництва як об'єкт обліку витрат. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 414-421.
5. Кернасюк Ю. Світовий ринок зерна: попит і пропозиція. *Агробізнес сьогодні*. 2018. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html>.

6. Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництво продовольства в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 34-46.

7. Малік М.Й. Управління земельними ресурсами аграрного сектору України: стан та пріоритетні напрями удосконалення. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 3. С. 3-12.

8. Месель-Веселяк В.Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-12.

9. Програми підтримки сільського господарства від Уряду 2019. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://dotacii2019.minagro.gov.ua/ua>.

10. Сільське господарство України. 2017. стат зб. / Держ. служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/04/zb.

11. Сук Л.К. Облік поточних біологічних активів і сільськогосподарської продукції. *Облік і фінанси*. 2014. № 2(64). С. 71-78.

12. Top 100. Рейтинг найкрупніших компаній України у 2018р. URL. https://delo.ua/get_file/id/top-1002018small.pdf.

РАЗВИТИЕ ЗЕРНОВОГО ПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ

Крюкова И., Чабаненко А.

Резюме

В статье проанализировано современное состояние развития зернового производства в Украине. Исследован потенциал экспорта и место Украины на мировом рынке зерна. Проанализированы основные показатели производства и реализации зерна на национальном и областном уровнях. Выявлены главные тенденции и проблемные аспекты развития отечественного зернового производства. Рассмотрены общие черты государственной финансовой поддержки производителей зерна в Украине. Исследованы основные проблемные аспекты бухгалтерского учета затрат на биологическую трансформацию активов в зерновом производстве.

Ключевые слова: зерновое производство, рынок зерна, зерновая продукция, аграрные предприятия, государственная поддержка, бухгалтерский учет, биологические активы, учетно-аналитическая поддержка.

THE DEVELOPMENT OF GRAIN PRODUCTION IN UKRAINE: MODERN ECONOMIC AND ACCOUNTING ASPECTS

Kryukova I., Chebanenko A.

The modern state of the development of grain production in Ukraine is analyzed in the article. Grain production is the basic sector of the agrarian and national economy of Ukraine, which largely determines the size and structure of the export potential and the place of Ukraine in the world agricultural market. It is determined that the share of grain in the export structure of the Ukrainian economy today is about 15%. In the ranking of countries participating in the global grain

market, Ukraine takes 7th place. Some indicators of grain production and sales at the national and regional levels are analyzed here. Epy grain production in Ukraine is characterized by a clear tendency to increase in 2017 amounted to about 62 million tons with the potential of national grain production - about 80 million tons. The production of about 79% of all grain products in the country is concentrated in agricultural enterprises of various organizational and legal forms of management. The average yield in public sector enterprises is about 46c / ha, which is 20-23% higher than the level of households. Odessa region does not play a significant role in the structure of national grain production - its part is no more than 7%. The leading grain production areas in Ukraine are: Poltava, Vinnitsa, Dnipr and Kharkov regions. Among the main trends and problematic aspects of the development of domestic grain production, the following were identified: 1) incomplete land reform, 2) problems of functioning of the transparent grain market infrastructure, 3) slow response of agricultural producers to price challenges of the grain market, 4) trends in increasing concentration of agricultural production capital, 5) weak strategic component of agromanagement of most producers, 6) the presence of significant contradictions in national and world practice of accounting and analytical processes in grain production. The general features of state financial support for grain producers in Ukraine have been reviewed. The main problematic aspects of accounting for the costs of biological transformation of assets in grain production are investigated. The main ones are: inconsistency of methods and standards of accounting for biological assets in national and foreign practice.

Key words: grain production, grain market, grain products, agricultural enterprises, state support, accounting, biological assets, accounting and analytical support.